

УДК 347.736

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.39>**Бутирський А. А.**

доктор юридичних наук, професор,
суддя Господарського суду Чернівецької області
ORCID ID: 0000-0002-3225-7017

Захарченко А. М.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-6359-2475

Бобкова А. Г.

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-0834-7514

ОСОБЛИВОСТІ БАНКРУТСТВА БОРЖНИКІВ, ЩОДО ЯКИХ ЗАСТОСОВАНО САНКЦІЇ

У статті розкрито особливості банкрутства боржників, щодо яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції». Зазначено, що застосування санкцій до юридичної особи може призвести до ситуації, коли підсанкційне підприємство має кошти на рахунку, інше майно, але не може виконати свої зобов'язання перед кредиторами через блокування активів. Це може спричинити банкрутство підсанкційного підприємства.

Наголошується, що при відкритті провадження у справі про банкрутство доцільно перевірити, чи не перебуває суб'єкт банкрутства під санкціями. Це допоможе уникнути помилок, оскільки банкрутство боржника, щодо якого застосовано санкції, має свої особливості.

Обґрунтовано, що застосування санкцій до боржника не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство. Проте подальший рух у справі про банкрутство такого боржника можливий лише з урахуванням встановлених щодо такого боржника обмежень (блокування активів, обмеження торговельних операцій (повне припинення), обмеження, часткове або повне припинення транзиту ресурсів, польотів і перевезень територією України, недопущення виведення капіталу за межі України, призупинення виконання господарських і фінансових зобов'язань, тощо.

Акцентовано увагу на протиріччі між нормами Закону України «Про санкції» та Кодексом України з процедур банкрутства. Обумовлено, що Кодекс України з процедур банкрутства підлягає застосуванню з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про санкції». Таким чином, заходами щодо відновлення платоспроможності боржника в процедурі санації підсанкційного підприємства не можуть бути заходи, пов'язані з відчуженням майна, виплатою коштів, заліком зустрічних односторонніх вимог, отриманням позик і кредитів, придбанням товарів у кредит, тощо. Тобто, до підсанкційного підприємства-боржника не можуть застосовуватись заходи санації, які безпосередньо стосуються майна боржника. Натомість у санації можливий такий захід відновлення платоспроможності боржника, як погашення вимог боржника третьою особою (інвестором). Продаж майна банкрута у процедурі ліквідації у таких відносинах також не є можливим.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, Кодекс України з процедур банкрутства, підсанкційні підприємства, санкції, санкційна політика, національна безпека.

Постановка проблеми. З початку повномасштабного вторгнення з боку країни-агресора застосування санкцій щодо юридичних і фізичних осіб набуло масового характеру, що позначилося як на економічному житті країни у цілому, так і на господарській діяльності суб'єктів господарювання зокрема. При цьому непоодинокими є випадки звернення підсанкційних суб'єктів до господарського суду в якості боржників чи кредиторів у справах про банкрутство (неплатоспроможність), що зумовлює певну специфіку таких справ та потребує окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж вчених, у центрі наукових пошуків яких опинилися питання неплатоспроможності та банкрутства, слід відзначити: О. Беяневич, О. Бірюкова, Л. Грабован, М. Гурина, В. Джуня, В. Дутку, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Полякова, П. Пригузу та інших. Проте, не зважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених проблематиці банкрутства, доводиться констатувати недостатній рівень дослідженості питання банкрутства боржників, щодо яких застосовано санкції.

Наведене вище засвідчує актуальність теми цієї статті.

Метою статті є розкриття особливостей банкрутства боржників, щодо яких застосовано санкції, та висвітлення актуальних питань, що виникають у цій категорії справ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш швидким та ефективним засобом реагування на політичні, економічні та інформаційні загрози для нашої країни був обраний механізм застосування санкцій до об'єктів загроз [1, с. 352].

Санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про санкції» (далі – Закон). Види санкцій є різноманітними і наведені у ст. 4 Закону. Наприклад, до видів санкцій належить блокування

активів, під яким розуміють тимчасове позбавлення права користуватися та розпоряджатися активами, що належать фізичній або юридичній особі, а також активами, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань тощо.

Особливої уваги потребує такий вид санкцій як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону).

Наведена санкція має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами. Така санкція застосовується шляхом звернення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції, до Вищого антикорупційного суду з позовною заявою про застосування до відповідної фізичної або юридичної особи санкції, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України.

Близьким за змістом до п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону є примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів, що передбачено Законом України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів». У згаданому Законі передбачено, що рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію ука-

зом Президента України, тобто у позасудовому порядку.

Разом з тим, законодавець зробив виняток щодо правовідносин, на які санкції не поширюються, зокрема на:

- сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів до державного та/або місцевих бюджетів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також визначених контролюючим органом грошових зобов'язань;

- погашення (стягнення) податкового боргу, недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та сплати розстрочених (відстрочених), у тому числі за рішенням суду, грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків та/або сум єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Застосування санкцій до юридичної особи може призвести до ситуації, коли підсанкційне підприємство має грошові кошти на рахунку, майно, однак не може виконати свої зобов'язання перед кредиторами через блокування активів. Така ситуація може призвести до банкрутства підсанкційного підприємства.

Перелік суб'єктів, щодо яких застосовано санкції, наведено у Державному реєстрі санкцій, який є відкритим і загальнодоступним, крім випадків, передбачених законом. Доступ до вказаного реєстру є безоплатним. Відтак, при відкритті провадження у справі про банкрутство, доречним було б перевірити чи не перебуває суб'єкт банкрутства під санкціями. Це допоможе уникнути помилок, оскільки банкрутство боржника, щодо якого запроваджено санкції, має свої особливості, про які йдеться нижче.

Санкції можуть вводиться як проти боржника, так і проти кредитора. Враховуючи, що у кредиторів та боржника різні цілі у справі про банкрутство, відповідно і санкції впливають на таких учасників по-різному.

Зокрема, перебування кредитора під санкціями не заважає йому звернутись із грошовими вимогами до боржника. Проте, якщо кредитор є об'єктом права власності російської федерації та її резидентів, то оскільки постановою Кабінету Міністрів

України від 3 березня 2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської федерації» (далі – Постанова) встановлено мораторій (заборону) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є російська федерація або особи, пов'язані з державою-агресором, таким кредиторам слід відмовляти у визнанні грошових вимог. Якщо ж майно кредитора, пов'язаного з державою-агресором, є націоналізованим, то вимоги такого кредитора визнаються судом.

Н. Матвійчук та А. Клян на основі аналізу судової практики у справах про банкрутство доходять висновку, що положення Постанови застосовуються судами таким чином:

- за ініціативою безпосередньо суду при відкритті провадження на підставі даних, наявних в ЄДРПОУ або іншої інформації щодо кредиторів, наявної в матеріалах справи;

- за ініціативою учасників справи під час подання відзивів/пояснень/заперечень тощо [2].

Неплатоспроможність – це неспроможність боржника (іншого, ніж страховик або кредитна спілка) виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених цим Кодексом, або встановлена Національним банком України неплатоспроможність страховика відповідно до Закону України «Про страхування» чи неплатоспроможність кредитної спілки відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» (ч. 1 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ)).

КУзПБ не розрізняє причини неспроможності боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами, а відтак застосування персональних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до боржника не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі у розумінні КУзПБ.

Однак, у постанові Західного апеляційного господарського суду від 13.07.2023 р. у справі

№ 926/5366-6/22, в якій боржником було підприємство, щодо якого запроваджено санкції, вказано таке: «Заборгованість боржника та несплата цієї заборгованості відбулась не з його вини, чи внаслідок його недобросовісної господарської діяльності, а в результаті дій, вчинених органами виконавчої влади, які призвели до повного зупинення господарської діяльності боржника та забороняють вчиняти будь-які дії з наявними активами, в тому числі для виконання зобов'язань перед державним бюджетом. Водночас, з огляду на норми ст. 1 Закону України «Про санкції», передбачені Кодексом України з процедур банкрутства процедури під час провадження у цій справі про банкрутство, очевидно не можуть бути запроваджені з огляду на зміст санкцій, застосованих до боржника відповідно до Указу Президента України №140/2021 від 03.04.2021 та рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.04.2021 «Про застосування персональних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»».

В іншому випадку матиме місце ситуація, при якій держава в особі відповідних органів (в тому силі податкового) створила обставини для доведення юридичної особи до необґрунтованого та штучного банкрутства, що суперечить меті та завданню інституту банкрутства юридичних осіб, адже застосовані до боржника санкції є тимчасовими та обмежені трирічним строком, що не звільняє вказане товариство після закінчення їх терміну дії від обов'язку та можливості погасити вищевказану заборгованість» [3].

Зі свого боку, Верховний Суд вказав постановою апеляційного суду скасував і вказав, що відсутня підстава для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство така як виникнення заборгованості та несплата заборгованості внаслідок введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яким до боржника у справі про банкрутство застосовано персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) (постанова від 06.12.2023 р.) [4].

З огляду на викладене, можна дійти висновку про те, що запровадження санк-

цій щодо боржника не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство. У зв'язку з цим можна погодитися з тезою М. Рященко про те, що «саме собою впровадження санкцій не означає, що сторона контракту може не виконувати свої контрактні зобов'язання. Санкції за своєю природою – це тимчасовий механізм впливу» [5].

Проте, подальший рух справи про банкрутство такого боржника можливий виключно з урахуванням обмежень, які введені щодо такого боржника (блокування активів, обмеження торговельних операцій (повне припинення), обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України (повне припинення), запобігання виведенню капіталів за межі України, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань тощо). У свою чергу КУзПБ передбачає:

- введення процедури санації, в якій можливий продаж частини майна боржника або ж відчуження майна та погашення вимог кредиторів шляхом заміщення активів;

- відкриття ліквідаційної процедури, яка передбачає продаж майна банкрута.

Тобто, має місце суперечність норм Закону України «Про санкції» та КУзПБ і необхідним є вирішення питання, норми якого закону є спеціальними. З одного боку, після відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника діє спеціальний правовий режим і виключно КУзПБ визначає порядок задоволення вимог кредиторів такого боржника. З іншого боку, Закон України «Про санкції» застосовує спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи до боржника з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

І. Сербін під час круглого столу «Націоналізація активів країни-агресора та санкційні обмеження: вплив на процедури банкрутства і виконавче провадження» зазначила, що санкційна політика держави

в першу чергу націлена на те, щоб захистити національні інтереси та не нашкодити економіці. Доцільно було б створити єдиний офіційний реєстр підсанкційних осіб та забезпечити обмін інформацією з іншими державними реєстрами. Регулятор має напрацювати для арбітражних керуючих, державних і приватних виконавців загальне роз'яснення щодо їхніх дій в контексті дотримання профільного й санкційного законодавства. Але варто розуміти, що по кожній окремій справі, наприклад щодо дій арбітражних керуючих, крапки над «і» має розставляти господарський суд, який регулює відповідні спірні відносини. В подальшому така судова практика могла б братися до уваги парламентарями при внесенні змін до законодавства [6].

На нашу думку, КУЗПБ підлягає застосуванню із врахуванням особливостей, які передбачені Законом України «Про санкції». Так, заходами щодо відновлення платоспроможності боржника у процедурі санації підсанкційного підприємства не можуть бути заходи, пов'язані з відчуженням майна, сплати коштів, проведення зарахування однорідних зустрічних вимог, одержання позик та кредитів, придбання товарів у кредит, тощо. Тобто, до підсанкційного підприємства-боржника не можуть застосовуватись заходи санації, які безпосередньо стосуються майна боржника.

Натомість, у санації можливим є такий захід щодо відновлення платоспроможності боржника як погашення вимог боржника третьою особою (інвестором).

Що стосується ліквідаційної процедури, то реалізація майна банкрута, на нашу думку, також є неможливою.

Висновки. Отже, при відкритті провадження у справі про банкрутство, доцільним є перевірити, чи не перебуває суб'єкт банкрутства під санкціями. Це допоможе уникнути помилок, оскільки банкрутство боржника, щодо якого запроваджено санкції, має свої особливості. Запровадження санкцій щодо боржника не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство. Проте, подальший рух справи про банкрутство такого боржника можливий виключно з урахуванням обмежень, які введені щодо такого боржника.

КУЗПБ підлягає застосуванню із врахуванням особливостей, які передбачені Законом України «Про санкції». Так, заходами щодо відновлення платоспроможності боржника у процедурі санації підсанкційного підприємства не можуть бути заходи, пов'язані з відчуженням майна, сплати коштів, проведення зарахування однорідних зустрічних вимог, одержання позик та кредитів, придбання товарів у кредит, тощо. Тобто, до підсанкційного підприємства-боржника не можуть застосовуватись заходи санації, які безпосередньо стосуються майна боржника. Натомість, у санації можливим є такий захід щодо відновлення платоспроможності боржника як погашення вимог боржника третьою особою (інвестором). Що стосується ліквідаційної процедури, то реалізація майна банкрута також є неможливою.

Список використаної літератури:

1. Новіков Д. О. Генезис та еволюція санкційної політики України. *Наукові записки. Серія : Право*. 2024. № 16. С. 352–356.
2. Матвійчук Н., Клян А. Банкрутство під час війни: практичні аспекти процедури. *Юридична практика*. 11.09.2023. URL: <https://pravo.ua/bankrutstvo-pid-chas-viiny-praktychni-aspekty-protsedury/> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Постанова Західного апеляційного господарського суду від 13.07.2023 р. у справі № 926/5366-6/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112543668> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.12.2023 р. у справі № 926/5366-6/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115680862> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Рященко М. Арбітражний розгляд спорів за участю підсанкційних компаній. *Юридична газета online*. 15.05.2023. № 3-6. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/arbitrazhnyi-rozglyad-sporiv-za-uchastyu-pidsankciynih-kompaniy.html> (дата звернення: 10.10.2024).
6. Щодо впливу санкційної політики України на процедури банкрутства та виконавче провадження. *Borg. Expert*. 22.12.2022. URL: https://borgexpert.com/news/shchodo-vplyvu-sanktsijnoi-polityky-ukrainy-na-protsedury-bankrutstva-ta-vykonavche-provazhennia#google_vignette (дата звернення: 10.10.2024).

Butyrskiy A., Zakharchenko A., Bobkova A. Features of bankruptcy of debtors subject to sanctions

The article reveals the features of bankruptcy of debtors subject to sanctions.

The application of sanctions to a legal entity can lead to a situation where a sanctioned enterprise has funds in its account, property, but cannot fulfill its obligations to creditors due to the blocking of assets. Such a situation can lead to the bankruptcy of a sanctioned enterprise.

It is emphasized that when opening bankruptcy proceedings, it would be appropriate to check whether the bankruptcy subject is not under sanctions. This will help avoid mistakes, since the bankruptcy of a debtor subject to sanctions has its own characteristics.

It is substantiated that the introduction of sanctions against a debtor is not a basis for refusing to open bankruptcy proceedings, however, further progress in the bankruptcy case of such a debtor is possible only taking into account the restrictions imposed on such a debtor.

However, further progress in the bankruptcy case of such a debtor is possible only taking into account the restrictions imposed on such a debtor (blocking of assets, restrictions on trade transactions (complete cessation), restrictions, partial or complete cessation of the transit of resources, flights and transportation through the territory of Ukraine (complete cessation), prevention of the withdrawal of capital outside Ukraine, suspension of the fulfillment of economic and financial obligations, etc.).

It is emphasized that there is a contradiction between the norms of the Law of Ukraine "On Sanctions" and the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures. In the opinion of the authors, the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures is subject to application taking into account the features provided for by the Law of Ukraine "On Sanctions". Thus, measures to restore the solvency of the debtor in the rehabilitation procedure of a sanctioned enterprise cannot be measures related to the alienation of property, payment of funds, offsetting of homogeneous counterclaims, obtaining loans and credits, purchasing goods on credit, etc.). That is, a sanctioned debtor enterprise cannot be subject to rehabilitation measures that directly concern the debtor's property. Instead, in rehabilitation, such a measure to restore the debtor's solvency as the repayment of the debtor's claims by a third party (investor) is possible. As for the liquidation procedure, the sale of the bankrupt's property, in the opinion of the authors, is also impossible.

Key words: *bankruptcy, insolvency, Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, sanctioned enterprises, sanctions, sanctions policy, national security.*